

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt / volume: 5 • sayı/issue: 2 •(Aralık/December 2022): 395-413

Osmanlı Kudüs'ünde Bir Köy: Beyt Câlâ (XVI. Yüzyıl)

A Village in the Ottoman Jerusalem: Beit Jala (16th Century)

Mustafa ÖKSÜZ

Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı
Asst. Prof. Yüzüncü Yıl University, Faculty of Divinity, Department of Islamic History
Van/Türkiye

 mustafaoksuz@yyu.edu.tr orcid.org/0000-0003-1135-9409

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 28.09.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 02.12.2022

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2022

Atıf/Cite as: Öksüz, Mustafa. "Osmanlı Kudüs'ünde Bir Köy: Beyt Câlâ (XVI. Yüzyıl)". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 5/2 (Aralık 2022): 395-413. <https://doi.org/10.52637/kiid.1181612>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid>• kiid@aku.edu.tr

© Mustafa ÖKSÜZ | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Osmanlı Kudüs'ünde Bir Köy: Beyt Câlâ (XVI. Yüzyıl)*

Öz

Günümüzde Hıristiyan ve Müslüman bir nüfusa ev sahipliği yapan Beyt Câlâ, dünya siyasetini fazlasıyla meşgul eden Filistin'de yer alan bir şehirdir. Şehrin mazisine ilişkin bilgileri, bölgeyi dört asır boyunca idare eden Osmanlı Devleti'nin arşivlerinde bulmak mümkündür. Başta tahrir, mühimme ve vakıf defterleri ile mahkeme kayıtları olmak üzere bugüne ulaşan çeşitli belgeler, on altıncı yüzyıl Hıristiyan köyüne dair mühim malumatlar içermektedir. Söz konusu kaynaklara dayanarak yapılan ve mezkûr asrı anlamayı amaçlayan bu çalışma, günümüz Filistin meselesinin tarihi cihetinin anlaşılmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Beyt Câlâ, on altıncı yüzyılda Osmanlı idaresinde Kudüs Sancağı'nın Kudüs nahiyesine bağlı bir köy olarak idare edilmiştir. Zikrolunan asırda başarısız bir Müslüman iskânı teşebbüsünün dışında sadece Hıristiyan nüfusun yaşadığı karye, konumu gereği şehirle her zaman yakın ilişkilere sahip olmuştur. Osmanlı-Memlûklü çatışması esnasında bölgede meydana gelen sıkıntılar, burayı olumsuz yönde etkilemiştir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) tahta çıkışından sonra alınan tedbirlerle bölgenin yeniden bir toparlanma sürecine girdiği görülür. Bu istikrarlı yapı padişahın vefatından sonra sarsılmaya başlamış ve köy de bundan etkilenerek nüfus kaybına maruz kalmıştır. Her ne kadar III. Mehmed (1595-1603) devrine ait 1005h/1596-97 tarihli mufassal tahrir defteri burada ufak bir toparlanmanın mevcudiyetine dair bazı ipuçları taşısa da önceki kayıtlar arasında bulunan otuz dört yıllık boşluk kesin bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır. Osmanlı egemenliğinin ilk yüzyılında karyeye yakından bakıldığında idârî manada birtakım değişikliklerin yaşandığı anlaşılır. Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın Haremeyn hayratının gelirlerinin bir kısmını oluşturan Beyt Câlâ, Hürrem Sultan'ın Kudüs'teki İmaret Vakfı'na da tahsis edilmesiyle, tam anlamıyla bir vakıf köyü olma hususiyetini kazanmıştır. Bu değişim onun şehirle olan irtibatını daha da sıkılaştırırken bundan sonra hem sancaktaki yöneticilerin hem de payitahttaki idarecilerin gözleri, imparatorluğun prestijli bir projesini finanse eden kaynaklardan birisi olması ve istikrarı da doğal olarak ehemmiyet kesp etmesi hasebiyle buranın üzerinde olmuştur. Nihayetinde bu dönüşümle Kudüs'e daha da bağımlı olan Beyt Câlâ, kent/vakıf ekonomisi için üretim çarklarını döndürmeye başlamıştır. Kaynaklar buradaki zirai mahsule ilişkin zengin bilgiler sunmaktadır. Başta buğday, arpa ekiminin yanı sıra zeytin ve çeşitli ağaçların ziraatıyla bağcılık karyede yapılmıştır. Bunlara ilaveten yağ üretimiyle arıcılık ve keçi yetiştiriciliğine dair muhtelif tarımsal faaliyetlerin de köyde icra edildiği görülmektedir. Mahsulden alınan vergiler yüzyıl içinde değişiklik arz edip bazı zamanlarda bir kalem, daha fazla gelir getirmiştir. Bu da esnek bir üretim tarzının köylüler tarafından benimsendiğinin işaretidir. Onlar pazardaki değişim ve dönüşümleri yakından takip ederek bu konuda kendilerini güncellemişlerdir. Şüphesiz bu tavrın benimsenmesinde ekolojik şartlarla bölgede meydana gelen değişim/dönüşümün de büyük bir rolü olmuştur. Dışarıya kapalı olmayıp tam tersine hariçten gelenlere açık bir yapısı bulunan Beyt Câlâ'nın mukîmleri zaman içinde Kudüs'e gidip yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Durum kötüleşip burayı terke mecbur kaldıklarında ise tekrar köylerine dönmüşlerdir. Nitekim tahrir kayıtlarında bunu tasdik eden işaretler bulunmaktadır. Şehirde ikamet edenlerin maceralarına ilişkin mahkeme kayıtlarında yeterince bilgi vardır. Müslümanların karyede rahat bir biçimde zirai faaliyetlerde bulunmalarından hareketle Ortodoks mezhebine mensup köylülerin dinî bir taassuba sahip olmadıkları söylenebilir. Hıristiyanların ödedikleri cizyeler zaman içinde artış kaydetmiş, ahalinin maslahatı düşünülerek fetih esnasında oran 70 akçe olarak belirlenmiştir. İnsanların iktisadi durumunun düzelmesinin akabinde meblağ 80 akçeye yükseltilmiş ve yüzyılın çoğunda bu miktar muhafaza edilmiştir. Devletin içinde bulunduğu mali durum ve akçenin uğradığı değer kaybının neticesinde on altıncı asrın sonunda köylüler, cizyeyi 90 akçe olarak ödemekle mükellef tutulmuşlardır. Başta cizye olmak üzere diğer vergiler hususunda imparatorluk yöneticileri, halkı bezdirici bir vergilendirme uygulamasını benimsememişler ve gayrikanuni addettikleri tüm uygulamaları da engellemeye çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Filistin, Kudüs, Beyt Câlâ, Hıristiyanlar.

* Bu makale, Beşinci Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı'nda (8-10 Aralık 2021) aynı adla sunulup yayımlanmayan tebliğin geliştirilmiş ve genişletilmiş halidir.

A Village in the Ottoman Jerusalem: Beit Jala (16th Century)***Abstract**

Modern-day Beit Jala, which hosts a Christian and Muslim population, is a city located in Palestine, a region at the hearth of world politics. It is possible to find information about the past of the city in the archives of the Ottoman Empire, which ruled the region for four centuries. Various documents that have survived to the present day, especially cadastral surveys, muhimme and foundation registers and court records, contain important information about Beit Jala, which was a Christian village in the sixteenth century. Based on these sources, this study aims to contribute to the understanding of the historical aspect of today's Palestine issue. Beit Jala was administered as a village in the Jerusalem district of the Jerusalem Sanjak under the Ottoman administration in the sixteenth century. This village, where only the Christian population lived, had close relations with the city due to its location. The troubles that occurred in the region during the Ottoman-Mamluk conflict had a negative impact on this place. It is seen that the region entered into a recovery process with the measures taken after Suleiman the Magnificent (1520-1566) ascended the throne. It is understood that the stable structure that was created began to shake after the death of this sultan and the population of the village decreased. Although the detailed cadastral record register dated 1005h/1596-97 of the reign of Mehmed III (1595-1603) provides some clues about positive developments in terms of population in the village, the thirty-four-year gap between this register and the previous record makes it difficult to make a definitive evaluation. When we look closely at Beit Jala in the first century of Ottoman rule, it is possible to understand that there were some administrative changes. Beit Jala, which formed a part of the financing of the Haremeyn charity of the Mamluk Sultan Kayitbay, had become a fully-fledged foundation village after Hurrem Sultan's allocation to the Imaret Foundation in Jerusalem. While this change tightened its connection with the city, the attention of both the administrators in the sanjak and the administrators in the capital was on this place since it became one of the sources that financed a prestigious project of the empire. Its stability, therefore, was naturally of great importance. Ultimately, this transformation made Beit Jala even more dependent on Jerusalem and started to turn the wheels of production for the city/foundation economy. The sources offer a wealth of information on the agricultural product here. It is seen that various agricultural activities related to olive production, beekeeping and goat breeding were also carried out in the village where various plants, especially wheat, barley, olive and viticulture, were cultivated. Taxes on crops have changed over the century, sometimes to produce more income. This was a sign that a flexible mode of production had been adopted by the villagers. They have updated themselves in this regard by closely following the changes and transformations in the market. Undoubtedly, the ecological conditions and the change/transformation that took place in the region played a major role in the adoption of this attitude. In addition to not being closed to the outside world, the residents of Beit Jala preferred to go and settle in Jerusalem over time. When the situation worsened and they were forced to leave the city, they returned to their villages. As a matter of fact, there are signs confirming this situation in the statements in the cadastral records. There is enough information in the court records regarding the adventures of the residents of the city. Considering the flexible agricultural activities of the Muslims in the village, it is understood that the villagers belonging to the Orthodox sect do not have religious fanaticism. The poll tax paid by the Christians increased over time, and the capitation rate was determined as 70 akche during the conquest, considering the interests of the people. After the improvement of the economic situation in the village, the amount was increased to 80 akche and this amount was kept for most of the century. Considering the financial situation of the state and the depreciation of the akche, the villagers were obliged to pay the jizya as 90 akche at the end of the sixteenth century. In terms of other taxes, especially the jizya, the imperial administrators did not adopt a taxing practice that harass the people and tried to prevent all the practices they deemed illegal.

Keywords: Ottoman State, Palestine, Jerusalem, Beit Jala, Christians.

* This article is the improved and expanded version of the paper that I presented and published with the same title at the Fifth International Conference on Israel and Judaism Studies (8-10 December 2021).

GİRİŞ

Memlûk Devleti'nin I. Selim (1512-1520) tarafından tarih sahnesinden tasfiyesiyle günümüz Filistin'i ile İsrail'ini de kapsayan ve İslam coğrafyacıları tarafından Bilâdü's-Şâm'ın bir parçası olarak görülen bölge, Osmanlı egemenliğine katılmıştır. Yeni ele geçen topraklarda devlet otoritesinin tesisi hemen mümkün olmamakla beraber sistemin yerleşmesi I. Süleyman (1520-1566) zamanında gerçekleşmiştir. Sonradan Kanûnî lakabıyla da anılacak olan padişahın gayretleriyle bölgeye yapılan yatırımlar, savaştan zarar görmüş yerlerin toparlanmasını mümkün kılmıştır. Özellikle sancağın merkezi Kudüs'te faaliyete geçen başta Haseki Sultan İmareti olmak üzere çeşitli yatırımlar, ihya sürecinin muharrrik unsuru olmuşlardır.¹

Bugün Filistin'de bir şehre dönüşmüş olan Beyt Câlâ,² on altıncı yüzyıl idârî taksimatında Kudüs Sancağı'nın aynı adı taşıyan nahiyesi içinde yer almış ve adı geçen asır için mezkûr konumunu muhafaza etmiştir. Osmanlılar idârî taksimatı oluştururken Memlûk birikiminden faydalandıkları gibi kendi tecrübelerini de esas almışlar ve bu iki noktaya göre bölgedeki yönetim yapısını şekillendirmeye çalışmışlardır. Doğal olarak bu süreç uzun bir zamanı kapsamakla birlikte her şeyi ters yüz eden bir değişim ve dönüşüm gerçekleşmemiştir.

Yukarıda izah edilenlerin ışığında Beyt Câlâ'nın idârî taksimatta oldukça istikrarlı bir yapı arz ettiğini söylemek mümkündür. Köy ahalisinin gayrimüslimlerden teşekkül etmiş olması bu istikrarın nedeni olarak gösterilebilir. Dönemin şartları göz önüne alındığında azınlık olmaları hasebiyle kendilerinden kaynaklı bir sıkıntının ortaya çıkması olası değildi. Mazide yaşanan Haçlı Seferleri'nin zihinlerde bıraktığı olumsuz imaj düşünüldüğünde buradaki topluluk için problemlerli bir tutum içinde olmak nereden bakılırsa bakılsın adeta bir intihar olurdu. Doğal olarak karye mensupları kaotik durumlarda merkezin yeniden işleri ele almasını beklemişler; kendilerini tehlikeye atacak maceralara girişmemişlerdir. Bir iktidar talebi/mücadelesi mevzubahis olmadığından kendi içlerinde yeknesak bir yapı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Osmanlılar da vakıanın farkında olarak buna göre yönetsel siyasetlerini belirlemişler ve buranın mevcut yapısını tayin etmişlerdir. Gayrimüslimlerin bir sorun olarak ortaya çıkışları sonraki devirlerde devletin zayıflamasına paralel olarak zuhur etmiştir.

Bu makalede günümüz Filistin'inde büyük bir yerleşim yerine dönüşmüş olan Beyt Câlâ'nın Osmanlı egemenliğinin ilk yüzyılındaki durumu ele alınarak kentin tarihine ışık tutulmaya çalışılacaktır. Tahrir defterleri başta olmak üzere diğer arşiv kaynaklarının sağlamış olduğu veriler ışığında konu demografik ve sosyo-ekonomik açılarından incelenecektir. Böylece bir şehrin mazisinin aydınlatılması yoluyla Filistin araştırmalarına katkı sağlanmış olunacaktır.

Beyt Câlâ'nın tarihi, nüfus, cizye, vakıflar, üretim/vergi ve köy kent ilişkisi olmak üzere beş ana başlık altında ele alınacaktır. Her bir başlığın altında veriler tartışmaya açılarak karyeye ilişkin genel bir tasvirin yapılması hedeflenmektedir.

1. NÜFUS

Modern çağlardaki nüfus sayımını andıracak bir uygulamanın on altıncı asırda Osmanlı Devleti'nde olmadığını hatırladık tutarsak döneme ait verilerin bir kesinlik taşımadığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. İmparatorluk yöneticileri vergilendirme gayesine matuf olarak tahrir uygulaması vasıtasıyla idareleri altındaki ahaliyi belli aralıklarla hane ve mücerred (evli olmayan yetişkin erkek) şeklinde kaydetmişlerdir. Böylece hem askeri hem de mali açıdan devlet, kendine bir kaynak oluşturmuştur. Günümüze intikal eden bu kayıtlar,

¹ Mustafa Öksüz, "Kanuni Devrinde Kudüs Sancağı: İnşa ve İhya", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar/Suleyman The Lawgiver and His Reign, New Sources, New Approaches*, ed. M. Fatih Çalışır vd. (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, 2020), 151-168.

² Bugün şehir olan bu köy için bk. (BJM, 28 Eylül 2022).

mazideki nüfusun tespitinde önemli bir memba olarak kullanılmaktadır. Nitekim Beyt Câlâ'daki insanlara ilişkin bilgilere 5 adet mufassal tahrir defteri vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Bunların ilk dördü Kanûnî Sultan Süleyman devrine aitken sonuncusu ise III. Mehmed (1595-1603) zamanından kalmadır. Bu önemli kaynakların ilk ikisinin tarihleri konusunda bir kesinlik yoktur. Hane ahali hesaplanırken çeşitli rakamlar kullanılmakla birlikte Barkan'ın her ailenin 5 kişiden oluştuğu varsayımı tarihçilerin ekseriyeti tarafından benimsenmiştir. Nitekim burada da nüfusa dair yapılan hesaplamada çoğunluğun uygulaması esas alınmıştır.³

Tablo 1. Beyt Câlâ Hane/Mücerred Sayısı

Tarih	Müslüman		Hristiyan		
	H ⁴	M ⁵	H	M	A ⁶
932h?/1525-26?			128 ⁷	1	
945h?/1538-39?			151 ⁸	6	
961h/1553-54			220 ⁹ +36 ¹⁰ + [19] ¹¹ : T 256 [T 275]	21	1 12
970h/1562-63	2		170 ¹³ + [21] ¹⁴ : T 170 [T 191]	47+ [1] ¹⁵	
1005h/1596-97			58 ¹⁶ +61 ¹⁷ +45 ¹⁸ +75 ¹⁹ +6 ²⁰ : T 245 ²¹		

³ Mustafa Öksüz, "Filistin'in On Altıncı Yüzyıldaki Nüfusuna Dair Kaynaklar: Mufassal Tahrir Defterleri", *SBARD* 14/27 (2016/1), 253-264.

⁴ Hane

⁵ Mücerred

⁶ Âmâ

⁷ "Hâsil kısmun mine's-sülüs ve zeytûn kısmun mine'r-rub', Hintâ 46/1800; Şa'îr 46/1250; Harâcu'l-Kürûm 500; Harâc-ı Zeytûn 500; Cizye-i Nasârâ 129 neferan fî 70 7740; Hisse-i Vakf-ı Haremeyni's-Şerîfeyn 1000, Hisse-i tımar 18 t 3000; Arz-u Halletü'l-Cevz ve Ra'su'l-Haniyye tâbi'-i m. 'an-hâsil-ı zeytûn 1500", Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defterleri [TT.d]*, No. 427, 275.

⁸ "Hâsil kısmun mine's-sülüs, Hintâ 48/3840; Şa'îr 48/2080; Harâcu'l-Kürûm 250; Harâc-ı Zeytûn 1000; Harâc-ı Zeyt ve eşcâr-ı sâ'ire 500; Resm-i Ma'z 500; Resm-i Nahl 200; Bâd-ı hevâ 550; Hisse-i Vakf-ı Haremeyni's-Şerîfeyn 6t 2230; Hisse-i Hâss-ı Şâhî 18 t 6690; Hâss-ı Şâhî Cizye-i Nasârâ neferan 157 beher nefer fî 80 12.560; Arzun tu'rafu Ra'su'l-Haniyye tâbi'-i m. hâsil 1000; Arzun tu'rafu Halletü'l-Cevz tâbi'-i m., hâsil 1200", Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defterleri [TT.d]*, No. 1015, 197.

⁹ "Hâsil-ı karye-i Beyt Câlâ kısmun mine's-sülüs vakf, hâss-ı mîrlivâ, Hintâ fî 7,5/3600; Şa'îr 9/2340; Harâc-ı Kürûm, Zeyt ve Zeytûn 3074; Resm-i Ma'z, nahl 200; Resm-i Bâd-ı Hevâ 120; Yekûn 9334; Hisse-i Vakf-ı Haremeyni's-Şerîfeyn 6t 2334; Hisse-i Mîrlivâ 7000; Cizye-i Nasârâ neferan 240 beher fî 80 19.200", Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defterleri [TT.d]*, No. 289, 79.

¹⁰ "Cemâ't-i Kesâbire ki karye-i mezbürede sâkin olup harâcları kadîmden Hazret-i Halilurrahmân Vakfı'na tasarruf olunur. Cizye-i Nasârâ beher nefer fî 80 3120.", BOA, *TT.d*, No. 289, 78-79.

¹¹ "Cemâ't-i Nasârâ 'an-Karye'-i Beyt Câlâ ki Kudüs-i Şerîf'de mütemekkindirler. Harâcları Hazret-i Halilurrahmân'a zabt olur.", BOA, *TT.d*, No. 289, 40.

¹² Süleyman bin Muhalled

¹³ Kayıtta 171. "Hâsil kısmun mine's-sülüs, Hintâ 15 girâre/7200; Şa'îr 8 girâre 2080; Harâcu'l-Kürûm ve Zeytûn, zeyt 13400; Resm-i Ma'z ve Nahl 400; Resm-i Ma'sıra 1 bâb 80; Bâd-ı Hevâ 1100; Yekûn 24260 hisse-i Vakf-ı Sultân Kayıtbay 'alâ çeşîeti'l-Haremeyn 6t 6065; Hisse-i Vakf-ı 'İmâret der-Kuds-i Şerîf 18 t 18195; Vakf-u 'İmâret Cizye-i Nasârâ neferan 218 fî 80 17.440; Mezra'a-i Ra's-i Haniyye tâbi'-i m. Vakf-ı 'İmâret der-Kuds-i Şerîf tamâmen hâsil kısmun mine'r-rub' 3000; Mezra'-i Halletü'l-Cevz tâbi'-i m. Vakf-ı 'İmâret el-mezbüre tamâmen hâsil kısmun mine'r-rub' 2500", Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKG), *Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defterleri [KK.TTd]*, No. 112, 66a.

¹⁴ "Cemâ't-i Nasârâ-i Melkiyye 'an-karye-i Beyt Câlâ ki Kuds-i Şerîf'de sâkinlerdir.", TKG, *KK.TTd*, No. 112, 14a.

¹⁵ "Cemâ't-i Nasârâ-i Melkiyye 'an-karye'-i Beyt Câlâ ki Kuds-i Şerîf'de sâkinlerdir.", TKG, *KK.TTd*, No. 112, 14a.

¹⁶ Rub' Rabî' Ganîm, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKG), *Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defterleri [KK.TTd]*, No. 178, 73b.

¹⁷ Rub' Zib Ebu Za'tîr, TKG, *KK.TTd*, No. 178, 74a.

¹⁸ Rub' Mîhâil, TKG, *KK.TTd*, No. 178, 74b.

¹⁹ Rub' Mahlûf bin Mansûr, TKG, *KK.TTd*, No. 178, 74b.

²⁰ Cemâ't-i Meşârikâ, TKG, *KK.TTd*, No. 178, 75a.

²¹ "Hâsil karye-i Beyt Câlâ el-mezkûr kısmun mine's-sülüs 62 feddân; Hintâ girâre 24/kıymet 12000; Şa'îr girâre 30/kıymet 8400; Harâcu'l-Kürûm ve gayruhu ve Zeytûn, Zeyt 5600; Resm-i Ma'z ve Nahl 3000; Bâd-ı hevâ 920; Ma'sıra 1 bâb 80; Vakf-u 'İmâret cizye-i Nasârâ neferan 239 fî tis'in 21500; Yekûn 30000, Hisse-i Vakf-ı Sultân

Eldeki mevcut tahrir defterleri ışığı altında Osmanlı egemenliğinin ilk yüzyılına ait demografik yapıyı oluşturan unsurları niceliksel açıdan tahmin etmek mümkündür. Beyt Câlâ'nın nüfusu ufak bir Müslüman yerleşim teşebbüsünün yaşandığı 970h/1562-63 tarihli dördüncü tahrir istisna tutulursa sadece Hıristiyanlardan oluşmuştur. Dolayısıyla yüzyıl boyunca istikrarlı bir şekilde İsevî köyü olma özelliğini muhafaza ettiği söylenebilir.

Tarihi 932h?/1525-26? olarak tahmin edilen ilk defterde, karyede 128 hane ile bir mücerred (takribî 641) kişinin yaşadığı belirtilmiştir. Osmanlı-Memlûklü mücadelesinin izlerinin henüz silinmediği ve sistemin tam anlamıyla yerleşmediği bir döneme ait olan bu verilerde, ilerleyen süreçte niceliksel bir artış meydana gelmiştir.

İlk defter gibi tarihi tam olarak belirlenemeyen fakat 945h?/1538-39? senesi olarak tahmin edilen ikinci tahrirde, kemmiyet bağlamında bir artışın yaşandığı görülmektedir. Eldeki verilere bakıldığında Beyt Câlâ'da kâin ahali sayısı 6 mücerred 151 haneden (takribî 761 kişi) oluşmaktadır. Her iki kaydın arasında yaklaşık on üç yıl gibi bir farkın olduğu esas alındığında bu artış, bölgedeki otoritenin tesisinde belli bir başarının elde edildiğini göstermektedir.

961h/1553-54 senesine gelindiğinde verilerde bir zenginleşmenin meydana geldiği gözlemlenmektedir. Karyede haraçlarını eskiden beri Halîlürrahman Vakfı'na ödeyen Kesâbire adlı bir cemaatin varlığı (36 hane: takribî 180 kişi) kayıtlarda kendine bu tarihte yer bulmuştur. Mezkûr topluluğun ne zamandan beri burada ikamet ettiği bilinmemektedir. Onların cizyelerine yapılan vurgu, bu topluluğun yakın zamanlarda buraya gelip yerleştiği intibayı uyandırmaktadır. Bunun haricinde köyden şehre bir göçün yaşandığı (19 hane: takribî 95 kişi) kaydın sunduğu bir başka bilgidir. Bu devirde Kanûnî Sultan Süleyman'ın tahtta olduğu ve onun Kudüs'e ayrı bir ehemmiyet verdiği hatırlandığında sancakta ve bölgenin genelinde olumlu gelişmelerin yaşandığı görülmektedir. Kente gidip yerleşenler istisna tutulduğunda karyede 21 mücerred 256 hanenin (takribî 1301 kişi) bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu hesaba şehirdekiler de eklendiğinde 21 mücerred 275 hanelik (takribî 1396 kişilik) bir popülasyon mevcudiyetine ulaşılmaktadır. Bu tarih, yüzyıl içindeki en yüksek nüfus oranını temsil etmektedir. Beyt Câlâ'da bu tarihte Süleyman bin Muhalled isimli bir âmânın varlığıyla da karşılaşılmaktadır. Görevliler, zaman zaman sayım esnasında dezavantajlı şahısları kayda geçirmişlerdir. Bu da dönemin toplumunda bulunan sıhhi problemlere dair ilginç bir bakış açısı sağlamaktadır. Mezkûr yüzyıl içinde engellilere ilişkin tek örnek bu yıla aittir.

Kanûnî Sultan Süleyman devrinin son tahriri olan 970h/1562-63 tarihli defter, on altıncı asır için istisnai bir veri sunmakta köyde ikamet eden ve kendilerinden bir daha söz edilmeyen 2 hane Müslümandan bahsetmektedir. Bunların haricinde geri kalan ezici çoğunluk her zaman olduğu gibi Hıristiyan unsurlardan oluşmaktadır. Kentte mukîm olanlar hariç tutulduğunda karye sakinleri 2 hanesi Müslüman (takribî 10 kişi) bakisi 41 mücerred 170 hane (takribî 891 kişi) İsevi olmak üzere toplam 41 mücerred 172 haneden (takribî 901 kişi) teşekkül etmektedir. Kudüs'te yaşayanlar bu sayıya ilave edildiğinde nüfus, Müslümanlarınki aynı kalmak koşuluyla 48 mücerred 191 haneye (takribî 1003 kişiye) ulaşmaktadır. Mevcut tablo nüfusun bir önceki sayıya göre azaldığını göstermektedir. Sultan Süleyman'ın son zamanlarına ait bu veriler, aslında şehzadeler arasında vuku bulan mücadelenin de bölgeyi etkilediğinin delilidir.

III. Mehmed zamanında yapılan 1005h/1596-97 tarihli asrın son tahririnde Beyt Câlâ 245 hanelik (takribî 1225 kişi) nüfusa vasıl olmuştur. Bir önceki kayda nazaran nüfusta bir toparlanmanın yaşandığı görülmektedir. Cizyelerini Halîlürrahman Vakfı'na ödeyen Kesâbire (36 Hane/180 kişi) adlı bir cemaatten söz eden 961h/1553-54 senesine ait tahrir defteri

Kayıtbay 'alâ çeşîseti'l-Haremeyn 6t 5500; Hisse-i vakf-ı 'İmâret der-Kuds-i Şerîf 18 t 24500; Mezra'a-i Ra's-i Haniyye tâbi-i Kuds-i Şerîf Vakf-ı 'İmâret der-Kuds-i Şerîf tamâmen hâsil kısmun mine'r-rub' 3500; Mezra'-i Halletü'l-Cevz tâbi-i m., Vakf-ı 'İmâret tamâmen hâsil kısmun mine'r-rub' 3000", TKG, *KK.TTd*, No. 178, 75a-75b.

haricinde burada yaşayan diğer topluluklara ilişkin en tafsilatlı bilgiyi asrın son sayımında buluyoruz. Son defter, Hıristiyan ahali içindeki cemaat/aşiret yapısına dair zengin bir bakış açısı sunmakta; Rabî Ganîm (58 hane/takribî 290 kişi), Zîb Ebu Za'tîr (61 hane/takribî 305 kişi), Mîhâil (45 hane/takribî 225 kişi), Mahlûf bin Mansûr (75 hane/takribî 375 kişi) ve Meşârikâ (6 hane/takribî 30 kişi) olmak üzere 5 farklı cemaatten bahsetmektedir. Bu da buradaki Hıristiyan toplulukların bölgede hâkim olan aşiret yapısının dışında kalmadığını ve bu geleneği muhafaza ettiklerini/sürdürdüklerini göstermektedir. 1596 tarihli son mufassal tahrir defterinin Kudüs şehri kısmı eksik olduğundan Beyt Câlâlîlâr'ın buradaki ikametlerine dair bir malumat edinmek mümkün değildir. Bununla birlikte yüzyılın nihayetinde durumun bozulmasından dolayı kent nüfusunda bir gerileme yaşandığı bilinmektedir. Dolayısıyla onların yaşadıkları yeri terk edip tekrar köylerine döndüğü ileri sürülebileceği gibi, burada kalmaya devam ettikleri de ifade edilebilir. Son defterin noksanlığı bu belirsizliğin nedenidir.

Yukarıda da işaret edildiği üzere 970h/1562-63 yılında 2 Müslüman hanenin köye yerleşme teşebbüsünde bulunduğu görülmektedir. İsevîler açısından mukaddes olan Beytülâhm'de Müslümanların varlığına şahit olunmakla beraber Beyt Câlâ bu tarihte yapılan teşebbüs haricinde tamamen Hıristiyanlardan teşekkül etmiştir. Bu vakıa, asrın nihayetinde Müslümanlar ile Mesîhîler arasında aynı köyde yaşama düşüncesinin olmadığını göstermekle birlikte her iki grubun birbirinden kopuk olduğu anlamına da gelmemektedir. Müslümanların yerleşik hayatı tam olarak benimsemeyerek göçebelîğe daha yatkın olmaları ve bedevilerin Kudüs başta olmak üzere bölgede yaptıkları tahribat gibi nedenler buraya yerleşme imkanını ortadan kaldırmıştır denilebilir. Zira yüzyılın son çeyreğinde etkin olan kabile isyanları yerleşim alanlarının tahribinde önemli rol oynamıştır.²²

2. CİZYE

Hız. Peygamber devrinden itibaren tahsil edilen cizye klasik bir İslami uygulama olarak 1856'da Islahat Fermanı ile meriyetten kaldırılıncaya kadar uygulanmıştır. Osmanlılar bu kadim uygulamayı tatbik edip kendilerine has bir metot benimseyerek, istisnalara rastlanmakla birlikte, Beyt Câlâ'daki Hıristiyanların hepsini tek bir meblağ üzerinden yükümlü tutmuşlardır. Yöneticilerle ahali arasındaki bir uzlaşma gereği böyle bir usulün benimsendiği söylenebilir. Defterlere yansıyan verilere bakıldığında cizye tahsilatına ilişkin bazen birbirleriyle çelişen bilgilerle de karşılaşmak mümkündür. Bunların basit hesaplama hataları olma ihtimali bulunmakla beraber, etraflıca bir bakış açısı bu konuda daha farklı bir resim sunmaktadır. Mamafih taşrada cizyeyi tahsil etmekle vazifeli kişilerin, meblağ üzerinde inisiyatif kullanarak küçük zamlar ya da indirimler yapmış olmaları da ihtimal dairesindedir.

Tablo 2. Beyt Câlâ'dan Alınan Cizye ve Tahsis Edildiği Yerler

Tarih	Cizye	Tahsis Edilen Yer
932h/1525-26?	70 ²³	Padişah hassı?
945h/1538-39?	80 ²⁴	Padişah hassı
961h/1553-54	80 ²⁵	Padişah hassı? ve Halîlürrahman vakfı
970h/1562-63	80 ²⁶	İmarat vakfı
1005h/1596-97	90 ²⁷	İmarat vakfı

İlk cizye kaydında (932h?/1525-26?) Hıristiyan unsur, 70 akçelik bir meblağı ödemekle mükellef tutulmuşlardır. Başlangıçta küçük bir miktar olan bu tutar, sonradan artış kaydetmiştir. Bölgenin Memlûk-Osmanlı mücadelesinin izlerini taşıyor oluşu ve ahalinin

²² Bu konuda bk. Mustafa Öksüz, "XVI. Yüzyıl Filistin Nüfusuna Bir Bakış", *İnsanlığın Kırmızı Çizgisi Kudüs*, ed. Mefail Hızlı vd. (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2019), 214-228.

²³ BOA, *TT.d.*, No. 427, 275.

²⁴ BOA, *TT.d.*, No. 1015, 197.

²⁵ BOA, *TT.d.*, No. 289, 40, 78-79.

²⁶ TKG, *KK.TTd.*, No. 112, 14a, 66a.

²⁷ TKG, *KK.TTd.*, No. 178, 75a.

doğal olarak yerini yurdunu terk etmeleri gibi nedenler, yöneticileri halkı rahatlatma bağlamında bir vergi siyaseti takip etmeye sevk etmiştir. Defterdeki cizye hesabına yakından bakıldığında bir hatanın mevcudiyeti göze çarpmaktadır. Biri mücerred 128 hane olmak üzere 129 kişinin toplamda 9030 akçe cizye ödemesi gerekirken 7740 akçelik bir miktarın kayda geçirildiği görülmektedir. Basit bir hata olmaktan daha ziyade başka bir mana ifade eden bu kayıt, aslında idarecilerin şartları ve insanların durumlarını yakından gözettiklerini ve bazılarını muaf tuttuklarını ya da onların lehine birtakım indirimlere gittiklerini göstermektedir. Nitekim bu insaflı yaklaşım ilerleyen süreçte köyün toparlanmasına katkı sağlayacaktır. Cizyenin nereye tahsis edildiği belirtilmemekle beraber, sonraki kayıtların bazılarında padişaha ait olduğunun ifade edilmesi, başlarda buradaki meblağın da İstanbul'a gönderildiği ihtimalini akla getirmektedir.

945h/1538-39? tarihli ikinci kayıta cizyeye 10 akçelik bir zam gelmiştir. İdareci kesim köylünün ekonomik durumunda bir düzelmeye meydana geldiğini yakından gözlemledikleri için toparlanmanın belli bir ivmeye ulaştığına kani olmuşlar ve meblağı artırmakta bir sakınca görmemişlerdir. Nitekim bu tutar yüzyılın nihayetine kadar sabit kalmıştır. 157 kişinin (6 mücerred 151 hane) 80 akçeden toplamda 12560 akçe cizyesi, sultana ait olmak üzere kayda geçirilmiştir. Burada bir hesap hatasının olmadığı göze çarpmaktadır.

Üçüncü cizye kaydı (961h/1553-54) ilginç bilgiler sunmakta ve köyde bu vergiyle mükellef olan kişilerin nerelere ödeme yaptığı hususunda zengin bir malumat vermektedir. Mezkûr belge; öncelikle Kudüs'te oturanlardan bahsedip Halilürrahman'a cizyelerini tediye ettiklerini ifade ettikten sonra karyede ikamet eden Kesâbire cemaatinin de aynı yere yükümlülüklerini eda ettiğini belirtir. Adı geçen topluluğun cizyelerinin hesaplanmasında bir hata yapıldığı dikkat çekmektedir. Kayda göre bu kişilerden 80 akçeden toplam 3120 akçe alınması gerektiği vurgulanmıştır. Halbuki hesap gözden geçirildiğinde tahsil edilmesi gereken meblağın 2880 akçe olması lazım gelmektedir. Topluluk içindeki bazı kişilerin zengin oluşu, bu fazlalığın nedeni olarak gösterilebilir. Geri kalanların haraçlarının 240 kişiden toplamda 19200 akçe olarak tahsil edildiği defterde zikredilmiştir. Burada bir âmânın haraçtan muaf tutulduğunu görüyoruz. O da hesaba katıldığında köydeki mükellef sayısı 241'e ulaşmaktadır. Görevliler, özründen ötürü bu şahsı yükümlüler listesine eklememişlerdir. Bu gelir kaynağının da nereye gittiği hususunda bir açıklama konulmamıştır. Önceden padişaha ait bir kalem sayılması hasebiyle tekrar ona tahsis edildiği ileri sürülebilir. Fakat burada durumu karmaşık hale sokan şey, Beyt Câlâ'nın tamamıyla Kudüs sancakbeyininin hasları arasında zikredilmesidir. Buradan hareketle karyenin haracının da ona tevcih edilip-edilmediği problemi ortaya çıkmaktadır. Ancak cizye kısmına bu hususta bir şerh düşülmemesi, bunun payitahta gönderildiğini ima etmektedir.

970h/1562-63 tarihli dördüncü kayıt, 80 akçelik cizye miktarının korunduğunu ve Kudüs'teki yeni bir kuruma Kanûnî Sultan Süleyman'ın sevgili eşi Hürrem'in imaretine gelir olarak tahsis edildiğini göstermektedir. 218 kişiye 80'den toplamda 17440 akçenin tarh olduğu hesaba katıldığında herhangi bir hatanın olmadığı göze çarpmaktadır. Veriye yakından bakıldığında yalnızca karyede mukîm mükelleflerin sayısının 47 mücerred 170 hane ile birlikte 217 kişiye balığ olduğu ve kayıttaki hesaba göre bir kişinin fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen daha zengin kişilere fazladan cizye konulmuştur. Yine şehirde ikamet eden ve cizyelerini Halilürrahman'a ödeyen Beyt Câlâhlar'ın (1 mücerred 21 hane) yükümlüğü hakkında herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Onların haraçlarının doğrudan Hürrem Sultan'ın hayır kurumuna tahsis edilmesi ihtimal dahilinde olmakla beraber, eski yerlerine de ödemeye devam etmeleri de mümkündür.

Asrın son kaydı (1005h/1596-97), cizyelere on akçelik yeni bir zammın geldiğini haber vermektedir. Böylece Hıristiyanların ödeyecekleri haraç 90 akçeye balığ olmuştur. Köyde yaşayan 239 kişiye 90'dan toplamda 21500 akçe cizye tarh olunmuştur. Hesaba göz atıldığında bazı noksanlıklar dikkat çekmektedir. Birinci problem 10 akçe eksikle

hesaplamanın yapılmasıdır. Tahsil edilmesi gereken meblağ 21510 akçedir. İkinci mesele ise köyde 245 hanelik bir Hıristiyan grubu olmasına rağmen (245 hane x 90: 22050 akçe) bunlardan sadece 239'unun mükellef tutulmasıdır. Muhtemelen bazı kişiler çeşitli nedenlerle ya hesaplamanın dışında kaldılar ya da maddi durumlarından dolayı az bir miktar ödemekle yükümlü kıldılar. Yüzyılın sonunda gelen zam, devletin hem doğuda hem de batıda uzun ve yorucu seferlere giriştiği bir dönemin ekonomik vaziyetini yansıtmaktadır. Askeri masrafları karşılamaya yönelik çeşitli tedbirlerden cizye mükellefleri de nasiplerini almışlardır.

Netice olarak Beyt Câlâ'da yaşayan Hıristiyanların cizyelerinin zaman içinde bir artış kaydettiği aşikârdır. Şüphesiz bu değişimde imparatorluğun mali durumuyla bölgenin ihtiyaçları da belirleyici olmuştur. Cizyelerin bir kısmının vakıflara tahsis edildiği görülmektedir. Hayır kurumlarının bu gelir kaleminden faydalanan bir merkez olarak ortaya çıkması, gayrimüslim azınlığın devamlılığını ve muhafazasını mümkün kılmıştır. Taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılık, kimsenin bozmak istemeyeceği doğal bir vasatın teşekkülüne yardımcı olmuştur.

3. VAKIFLAR

Beyt Câlâ'nın Memlûk sultanına ait bir hayır kurumunun akar envanterinde yer aldığı görülmektedir. İlk üç defter kaydı, "Haremeyn" hayratından söz edip tafsilatlı bir bilgi sunmamıştır. 970h/1562-63 tarihli Kanûnî devrinin son tahriri, vâkıfın Sultan Kayıtbay olduğunu belirtmiştir. Söz konusu hayır müessesine ilişkin açıklayıcı bilgileri başka defterlerde bulmaktayız. Mez-kûr Memlûk hükümdarının, hicri 893 senesinde (1487-1488) Haremeyn fukarası için pişirilen bir çeşit çorbanın adı olan Deşîşe/Ceşîşe için Teku, Beytulâhm ve Beyt Câlâ adlı köylerle bazı yerleri vakıf olarak tahsis ettiği belgelere yansımıştır.²⁸

Kanûnî Sultan Süleyman Beyt Câlâ'yı 22 Temmuz 1556'da (14 Ramazan 963) eşi Hürrem Sultan'ın imaretine tahsis edene kadar, burada ikamet eden Halilürrahman Vakfı'na tahsisli Kesâbire adlı cemaatle kentteki mukimlerin cizyeleri istisna tutulursa, köy tek bir vakfa ait olma özelliğini devam ettirmiştir. Kudüs'te açılan ve buraya bir Osmanlı damgası vurma iddiasında olan prestijli hayır projesinin büyük gelirlere ihtiyacı olduğu daha başından kendini belli etmişti. Nitekim sonradan, karyeye tâbi olan Ra'sû'l-Haniyye ve Halletü'l-Cevz adlı mezraların gelirleri de imarete yönlendirilmiştir. Hürrem Sultan'ın vefatından sonra da vakfa tahsisatlar yapılmaya devam edilmiştir.²⁹ Aslında iki sultan hayratının bir mekânda birleşmiş olması köyün selameti ve devamlılığı bağlamında faydalı olmuştur. Böylece burası harici ve dahili krizlere karşı koruma altına alınmıştır.

Tablo 3. Beyt Câlâ'dan Tahsisat Alan Vakıflar

Tarih	Vakıf Adı	Gelir
932h?/1525-26? ³⁰	Haremeyn Vakfı	1000
945h?/1538-39? ³¹	Haremeyn Vakfı	2230
961h/1553-54 ³²	Haremeyn Vakfı	2334
970h/1562-63 ³³	İmaret (Haseki Sultan Vakfı)	Cizye: 17440
		18195
	Sultan Kayıtbay Haremeyn Deşîşesi Vakfı	6065
1005h/1596-97 ³⁴	İmaret (Haseki Sultan Vakfı)	Cizye: 21500

²⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defterleri [TT.d]*, No. 522, 14; Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu Tahrir Defterleri [TT.d]*, No. 602, 40.

²⁹ Mustafa Öksüz, "Kuruluş Yıllarında Kudüs Haseki Hürrem Sultan İmaretine Envanterine Bir Bakış", *Kudüs'ün Melikesi Haseki Sultan Vakfı (Kuruluşu, Yönetimi ve Mülkleri)*, ed. Zekeriya Kurşun vd. (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2022), 39-40.

³⁰ BOA, *TT.d*, No. 427, 275.

³¹ BOA, *TT.d*, No. 1015, 197.

³² BOA, *TT.d*, No. 289, 79.

³³ TKG, *KKTTd*, No. 112, 66a.

		24500
	Sultan Kayıtbay Haremeyn Değişesi Vakfı	5500

Vakıflaşma sürecine paralel bir şekilde karyenin idârî anlamda bir değişime uğradığı görülmektedir. İlk tahririn icra edildiği 932h/1525-25? senesinde burası tımar olarak (3000) kaydedilmekle birlikte 945h?-1538-39? yılında padişahın hasları (6690) arasında zikredilmiş; daha sonra ise 961h/1553-54'te yapılan başka bir değişiklikle Kudüs valisinin gelirleri listesine (7000) eklenmiştir. Bu durum taşra ile merkez arasında Beyt Câlâ'nın kime ait olduğu hususunda bir münakaşaya da sebebiyet vermiştir. Haziran/Temmuz 1540'da (Evâhir-i Safer 947) sancak beyinin köye vergileri tahsil için adamlarını gönderip burasının kendine ait olduğunu iddia etmesi gerginlik yaşanmasına yol açmıştır. Bunun neticesinde İstanbul işe müdahale edip Beyt Câlâ'nın, -Beytulâhm ile beraber Kudüs suyoluna hizmeti münasebetiyle- mîrî namına zaptını emrederek valinin müdahalesini yasaklamıştır.³⁵ Bununla birlikte kazanan kısa süreliğine sancak beyi olmuş; yukarıda işaret edildiği üzere karye onun gelir kaynakları arasına ilave edilmiştir. Kudüs'teki Hürrem Sultan'ın imaret projesinin devreye girmesiyle durum tamamen değişerek 970h/1562-63 yılında burası tamamen vakıf statüsü kazanmış; 1005h/1596-97 senesinde de bu büyük değişiklik aynen korunmuştur. Dolayısıyla köy, tımandan, padişah/sancakbeyi hassına ve oradan tamamen vakıf olmasına kadar uzanan farklı bir idârî/malî sürece tâbi olmuştur.

Beyt Câlâ'dan Kudüs'e göç edip orada kendilerine adeta yeni bir ortam oluşturan köylülerin cizyelerinin Halilürrahman Vakfı'na tahsisi de önemlidir. Böylece karyenin yukarıda zikredilen iki hayır kurumunun yanında bir diğer üçüncüsüne de maddi bakımdan destek sağladığı ortaya çıkmaktadır. Halilürrahman hayratına tahsisli cizyelerin devamlılığı hakkında kaynaklarda müphemlik olmasından dolayı bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Sonraki kayıtlarda buna yönelik imaların bulunmayışı, buranın sadece Hürrem Sultan ile Haremeyn evkafına tahsis edildiğini göstermekle birlikte şehirdeki mukîmlerin yükümlülüklerini Halilürrahman'a tediye etme ihtimalleri de vardır.

Haremeyn, Halilürrahman ve Kudüs evkafının her türlü avâz-ı dîvâniyeden, tekâlif-i örfiyyeden ve öşürden muaf oldukları Kudüs Sancağı kanunnamesinde belirtilmiştir. Dolayısıyla Hürrem Sultan'ın vakfına ait akarlar da diğerleri gibi, zikredilen vergilerin hepsinden istisna tutulmuşlardır.³⁶ Mukaddes kabul edilen hizmetlerin aksamaması ve kurumların tarihi süreç içinde devamlılıklarının sağlanma arzusu böyle bir tutumun benimsenmesinin arkasındaki neden olarak gösterilebilir.

4. ÜRETİM VE VERGİ

Tarımsal faaliyetin esas gelir kaynağı olduğu bu dönemde Beyt Câlâ'nın genel kuralın bir istisnası olmasını beklemek yanlış olacaktır. Buradaki zirai etkinliğe ilişkin zengin malumatı tahrir kayıtlarında bulmaktayız. Vergilendirme bağlamında istihsal, zamana göre kalem kalem akçe cinsinden kayıtlara yansımıştır. Dolayısıyla bunlar vasıtasıyla köydeki tarımsal canlılığı takip etmek mümkün gözükmektedir.

³⁴ TKG, *KKTTd*, No. 178, 75a-75b.

³⁵ "... Hâliyâ Nakkâş Mehmed Çelebi bu cânibe mektûb gönderüp Kuds-i Şerîf hâsırlarından Beyt Lahm ve Beyt Câlâ nâm karyeler Kuds-i Şerîf suyunun yoluna kadîmden hizmet eyler gelmişlerdir. Şimdiki hâlde bey hazretleri zikr olunan karyeler bana virilür deyu üzerine âdemler koyup mahsûlüne dahl ederler deyu bildirmişdiz. İmdi zikr olunan karyeler bey hazretlerine virilmemişler. Gerekdir ki kemâ kân mezkûr Nakkâş Mehmed Çelebi'ye zikr olunan karyelerin mahsulün mîrîçün zabt ettiresiz. Bey hazretleri cânibinden kimesne dahl ettirmeyesiz. Şöyle bilesiz. Tahrîran fî evâhir-i Safer sene seb'a ve erba'ın ve tis'u-mi'eh.", *Kudüs Mahkeme Kayıtları (945)*, ISAM, No. 9, 15.

³⁶ TKG, *KKTTd*, No. 178, 3b.

Tablo 4. Beyt Câlâ'dan Toplanan Mahsul ve Vergi

Tarih	Mahsul ve Alınan Vergi									
	Hinta ³⁷	Şa'îr	Kürûm	Zeytûn	Harâc-ı Zeyt ve Eşcâr-ı Sâire	Ma'z ³⁸	Nahl	Resm-i Bâd-ı Hevâ	Ma'sara 1 Bab	Yekûn
932h? /1525-26? ³⁹	46/1800	46/1250	500	500						4050
945h? /1538-39? ⁴⁰	48/3840	48/2080	250	1000	500	500	200	550		8920
961h/1553-54 ⁴¹	Kıyye, 7,5/3600	Kıyye 9/2340	Harâc-ı kürûm, zeyt, zeytûn: 3074			Resm-i ma'z, nahl: 200		120		9334
970h/1562-63 ⁴²	15 girâre 7200	8 girâre 2080	Harâcu'l-kürûm ve zeytûn, zeyt 13400			Resm-i ma'z ve nahl 400		1100	80	24260
1005h/1596-97 ⁴³	24 girâre/kıymet 12000	30 girâre/kıymet 8400	Harâcu'l-kürûm ve gayruhu ve zeytûn, zeyt: 5600			Resm-i ma'z ve nahl: 3000		920	80	30000

İlk tahririn düzenlendiği dönemde arpa, buğday, zeytin ve bağcılığa ait tarımsal faaliyetler köyde icra edilmiştir. Her ne kadar Osmanlı kaynakları doğrudan bahsetmese de burasının bir Hıristiyan karyesi olduğu dikkate alındığında üzüm ve benzeri şeylerden içki üretiminin yapılması tabiidir.⁴⁴ Alınan vergiler bağlamında vakıya bakıldığında buğdayın (1800) üretimde aslan payına sahip olduğu, arpanın (1250) ikinci sırayı işgal ettiği görülmektedir. Yine bağcılıkla (500) zeytin yetiştiriciliğinin (500) de aynı miktar üzerinden vergilendirmeye tâbi tutulması, üretim oranlarının birbirlerine yakın olduğunu ifade etmektedir. Şüphesiz bu veriler, henüz sistemin tam olarak oturmadığı bir zaman diliminin şahitleridir. Bölge Osmanlı-Memlûk çatışmasının izlerini taşımakta ve ahali doğal olarak korku ve endişe içinde yaşamaktadır. Fakat bu durum sonraki tarihlere ait bilgilerin de işaret ettiği üzere değişim göstermiştir.

932h?/1525-26? tarihli ilk kaydın sunduğu verilerde, sonrakilerle mukayese edildiğinde bazı eksikliklerin varlığı göze çarpmakla birlikte yukarıda belirtildiği üzere bu idârî yapının tam olarak yerleşmemesinden ve mevcut sıkıntıların giderilememesinden kaynaklanmaktadır. Toplanan vergilerin tımar sahibiyle (3000) Kayıtbay'ın vakfına (1000) tahsis edildiğini, bu taksimattan aslan payını doğal olarak sipahinin aldığını söyleyebiliriz.

Karyenin civarında yer alan ve aslında iki ayrı toprak parçası olan fakat ilk sayımda tek bir başlık altında kaydedilen Halletü'l-Cevz ve Ra'sü'l-Haniyye'den toplamda 1500 akçelik bir gelir alındığı görülmektedir. Defter, bunun kaynağı olarak burada yapılan zeytin

³⁷ Hinta: Buğday; Şa'îr : Arpa; Kürûm: Bağ; Zeytûn: Zeytin; Harâc-ı Zeyt ve Eşcâr-ı sâire: Zeytin ve diğer ağaçların haracı.

³⁸ Ma'z: Keçi; Nahl: Arı; Ma'sara: Sıkımhane.

³⁹ BOA, *TT.d*, No. 427, 275.

⁴⁰ BOA, *TT.d*, No. 1015, 197.

⁴¹ BOA, *TT.d*, No. 289, 79.

⁴² TKG, *KKTTd*, No. 112, 66a.

⁴³ TKG, *KKTTd*, No. 178, 75a-75b.

⁴⁴ Yasak oluşuna rağmen hariçten müskiratın getirilip Kudüs'te kaçak yollarla satılmasının engellenmesine ve gayrimüslim taifesinin bu konuda uyarılmasına ilişkin 3 Zilhicce 972/1 Temmuz 1565 tarihli hüküm, bu vakıya üstü kapalı bir biçimde işaret etmektedir. Bk. Murat Uluskan vd. *Al-Quds in Muhimme Registers/Muhimme Defterlerinde Kudüs I (1545-1594)*, (İstanbul: IRCICA, 2016), 73-74.

yetiştiriciliğini göstermektedir. Daha sonraki kayıtlarda burada yapılan zirai faaliyete ilişkin herhangi bir bilgi verilmemektedir. Dolayısıyla söz konusu belge, bu yönüyle ayrı bir değer taşımaktadır.

Takribî 13 yıl sonrasına ait ikinci tahrir verisinde Beyt Câlâ'daki tarımsal istihsale ilişkin malumat çeşitlenmeye ve zenginleşmeye başlamıştır. İlk kayıta zikredilen ziraat ürünleri, bu kayıta yer aldığı gibi onlardan tahsil edilen vergilerde de bir artış yaşanmıştır. Bunun tek istisnası bağcılıktır (250). Onda diğerlerine nazaran gelir bağlamında bir daralmanın yaşandığı görülmektedir. Bazı bağların başka zirai mahsullerin üretimine tahsis edilmesinin bunda müessir olduğu ileri sürülebilir. Zira diğerlerin hepsinde gelir bağlamında bir artış meydana gelmiştir. Buğdaydan (3840) alınan verginin birinciliği muhafaza ettiğini ikinci sırayı da arpanın (2080) aldığını belirtmeliyiz.

945h?/1538-39? yılına ait olan ikinci defter, bir başlık altında yağ ile isimleri belirtilmeyen bazı ağaçlardan da (500) vergilerin alındığını ilk defa zikretmektedir. Zeytinde (1000) gelir artışına paralel olarak yağından da vergi tahsil edildiğinden söz edilmesi zeytinyağı üretiminin köyde başladığını göstermektedir. Yine mezkûr memba, karyede hayvancılık faaliyetleri bağlamında keçi yetiştiriciliği (500) ve arıcılıktan (200) ilk kez bahsetmektedir. Zaten cinsleri belirtilmeksizin çeşitli ağaçlarla bağcılığın buradaki varlığı balcılık için iktiza eden ekolojik alt yapıyı sağlamıştır. Tüm bunlara ilaveten de çeşitli resimleri ihtiva eden Bâd-ı hevâ'nın burada ilk defa geçiyor oluşu ahalinin yerine yurduna döndüğünü ve köyün şenlenmeye başladığını haber vermektedir.⁴⁵

Nihayetinde Beyt Câlâ'dan alınan verginin öncekine nazaran yüzde yüzden fazla bir artış kaydederek 8920 akçeye baliğ olduğu aşikârdır. Gelir sahiplerinin birinde değişiklik yaşandığını ve buranın doğrudan padişaha tahsis edildiğini (6690); Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın vakfının da (2230) ikinci sıradaki yerini muhafaza ettiğini belirtmeliyiz. Ra'sû'l-Haniyye (1000) ile Halletü'l-Cevz bu kayıta (1200) ayrı toprak parçaları olarak kaydedilmiş ve bunlardan toplamda 2200 akçelik bir tahsilat yapılmıştır.

Kanûnî devrinin üçüncü sayımı olan 961h/1553-54 yılına ait tahrirde buğday (3600), kendinden elde edilen gelirden öncekine göre bir düşüş yaşasa da vergi iradı sıralamasındaki birinciliğini her zamanki gibi korumuştur. Buğdayın hilafına arpadan (2340) alınan varidatta ufak bir artış kaydedilmiş olması dikkat çekicidir. Köylülerin bu tarihlerde arpa ekimine önem vermesi, bu değişiklikte etkili olmuş mudur suali akıllara gelmektedir. Aslında bu sorunun cevabı bağcılık, zeytin vesaire diğer ağaçların yetiştiriciliğine dair verilerde gizlidir. Her ne kadar bu defter, bu son üçünü bir kalem altında (3074) zikretse de önceki verilerle toplamsal bazda mukayese edildiğinde yüzde yüzlük bir artışın meydana geldiği görülür. Muhtemelen bu dönemde çiftçiler daha fazla kazanç getirir mantığıyla bağcılık ve zeytin yetiştiriciliğiyle diğer meyvelerin üretimine yönelmişlerdir. Keçi besiciliği/balcılık (200) ve bâd-ı hevâ (120) vergilerinde maziye kıyasla bir düşüş vardır. Bağcılık, zeytin istihsalı ve diğer ağaçların varlığındaki niceliksel artışın keçi yetiştiriciliğine menfi tesir ettiği ileri sürülebilir. Ayrıca arıcılıktaki gerilemenin de mevsimsel şartlarla alakalı olduğu düşünülebilir. Sonuç olarak görevliler, vergileri tespit ederken var olan şartları yakından gözlemleyip ona göre rakamları güncellemişlerdir.

Bütün bu düşümlere rağmen genel vergi toplamında (9334) ufak bir artışın yaşandığı belirgindir. Gelirin sahiplerinden birinde yine bir değişim yaşanmış; burası sancak beyinin (7000) iratları arasına kaydedilmiştir. Kayıtbay'ın Haremeyn-i Şerîfeyn Vakfı'nın varidatında (2334) az da olsa bir artış meydana gelmiştir. Bu tarihte de iki ayrı toprak parçası olarak tescil edilen Ra'sû'l-Haniyye (1200) ile Halletü'l-Cevz'in (1500) toplam 2700 akçelik kazanç sağladığı ve has olarak kaydedildiği defter kaydından öğrenilmektedir. Önceki kayda kıyasla

⁴⁵ Cürmü cinayet, gerdek resmi, ev tapusu, çiftlik tapusu, duhan resmi, beytülmal vesair vergileri ihtiva eden Bâd-ı hevâ için bk. Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Eylül 2022).

buraların gelirinde bir artış meydana gelmiştir. Ayrıca bu belge, mezkûr arazilerin maktu olarak Beyt Câlâ köylüsünün uhdesine bırakıldığını da haber vermektedir.⁴⁶

Kanûnî Sultan Süleyman'ın vefatından dört sene öncesine ait olan 970h/1562-63 tarihli dördüncü tahrir, öncekilerle karşılaştırıldığında sadece bir kapılı sıkımhanenin varlığından söz ederek bilinenlere evvelkilerde olmayan yeni bir şeyi eklemektedir. Öncekilerde zeytinyağına doğrudan bir işaret olmakla beraber bunun üretimi için hususi bir mekânın varlığı kayıtlara yansımamıştır. Herhalde köylüler, sıkımları evlerinde kurdukları bir düzenle yaptıklarından ekstra bir yere ihtiyaç duymamışlardır. Bununla birlikte bu iş için müstakil bir mekândan bahsedilişi ve ondan alınan yıllık 80 akçelik gelirin zikri, yeni açılan bu yerin işlediğini ve kâr getirecek bir noktaya ulaştığını göstermektedir.

Bu zamana kadar irat sağlama bağlamında birinci sırayı işgal eden buğday (7200), bu tarihte yerini bir başlık altında toplanan bağ, zeytin ve yağ üçlüsüne (13400) bırakarak ikinci sıraya gerilemiştir. Köylülerin bu tarihte artık daha çok bağcılık, zeytin yetiştiriciliği ve yağ istihaliyle/ticaretiyle uğraştığı görülmektedir. Nitekim üretim tercihlerinde bu değişim/dönüşüm, varidata da yansımıştır. Bu tutar söz konusu kalemde yüz yıl içindeki alınan en yüksek oranı temsil etmektedir.

Buğdaydan elde edilen vergi gelirinde artış görülmekle beraber arpa (2080) için aynı şeyi söylemek mümkün gözükmemektedir. Onda meydana gelen düşüş, üretimdeki azalışın habercisidir. Nitekim yukarıda işaret edildiği üzere bağ, zeytin ve yağ kaleminden alınan toplam vergi, üretimin nereye yoğunlaştığını göstermektedir. Arpa için durumun kalıcı olduğunu söylemek sonraki veriler açısından mümkün değildir. Muhtemelen iklimsel şartlar ya da başka nedenler böyle bir manzaranın oluşmasında rol oynamıştır.

Keçi besiciliğiyle balcılığın gelirlerindeki artış (400) bir öncekine göre her ikisinin üretimindeki yükselişi de yansıtmaktadır. Bununla birlikte iki kalemin vergi miktarları 945h?/1538-39? rakamlarının altındadır. Bu durum aslında karyedeki zirai dengelerle yakından alakalıdır denilebilir. Zeytinyağı üretimiyle bağcılık ve zeytin ziraatında yükseliş yaşandığında diğer iki kalemde bir düşüş meydana gelmiştir.

Bâd-ı hevâdan (1100) alınan vergi on altıncı asrın en yüksek oranını temsil etmektedir. Bir daha aynı meblağa mezkûr yüz yıl içinde ulaşılammıştır. Bu da bölgenin Kanûnî sonrasında yaşadığı değişim ve dönüşümle yakından alakalıdır. Bedevilerin bir türlü durdurulamaması köylerin harap olmasına ve insanların yerlerini yurtlarını terk etmesine yol açmıştı. Bu da netice itibarıyla bazı vergi kalemlerinde düşüşe sebep olmuştu.⁴⁷

Köyden toplanan toplam vergide (24260) yükselişin devam ettiği ve buradan payını alan ortaklardan birinin gene değiştiği görülmektedir. Karyenin değişmeyen tek hissedarı olan Sultan Kayıtbay'ın Haremeyn Deşisesi Vakfı'nın (6065) varidatında ciddi bir artış yaşandığını ve bunun yüz yılın en yüksek oranı olduğunu belirtmek gerekir. 7 Nisan 1566 (17 Ramazan 970) tarihli Kadı Hüsâmeddin el-Hanefî'nin huzurunda görülen dava, Beytulâhm ile Beyt Câlâ'da hisseleri bulunan Deşîşe vakfının gelirlerinin mukataaya verildiğini haber vermektedir.⁴⁸ Pratik bir tahsilat yöntemi olan uygulamanın yaygınlık kazandığı ve yöneticiler tarafından benimsendiği anlaşılmaktadır. 22 Temmuz 1556 (14 Ramazan 963) yılında köye gelen diğer ortak ise Hürrem Sultan'ın Kudüs'teki İmaret Vakfı'dır.⁴⁹ En yüksek

⁴⁶ BOA, *TT.d*, No. 289, 67.

⁴⁷ Arap asileri için bk. "... âsî A'râb muhârebesinde yoldaşlıkta bulunmağın ..." 13 Receb 976/1 Ocak 1569 tarihli hüküm, Osmanlı Arşivi (BOA), *Kamil Kepeci Defterleri (KK.d)*, No. 77, 13a; "... Abdülkerim için 'âsî A'râb Muhârebesi'nde bir şâkinin başın kesüp" 5 Şevvâl 976/23 Mart 1569 tarihli hüküm, Osmanlı Arşivi (BOA), *Kamil Kepeci Defterleri (KK.d)*, No. 76, 227a; "... Dârende Süheyb için Kuds-i Şerîf ziyâretine gelan kavâfil-i Müslimînin yoluna gelan A'râb Muhârebesi'nde yoldaşlık etmiştir deyu bildirmeğın", 1 Muharrem 984/31 Mart 1576 tarihli hüküm, Osmanlı Arşivi (BOA), *Kamil Kepeci Defterleri (KK.d)*, No. 86, 72.

⁴⁸ *Sicillâtü Mahkemeti'l-Kudsi's-Ser'iyye (sicil rakam 44)*, haz. İbrahim Rabaia (İstanbul: IRCICA, 2019), 195.

⁴⁹ Öksüz, "Kuruluş Yıllarında Kudüs Haseki Hürrem Sultan İmaretine Envanterine Bir Bakış", 40.

payı (18195) doğal olarak Kanûnî Sultan Süleyman'ın sevgili eşinin kurumu almıştır. Artık bu tarihten sonra karye, tamamıyla bir vakıf statüsü kazanmıştır.

Köyün civarında bulunan Ra's-i Haniyye (3000) ile Halletü'l-Cevz (2500) adlı iki mezranın da imarete tahsis edildiğini kayıtlardan öğrenmekteyiz. Onlar, 13 Mayıs 1557'de (12 Receb 964) Beyt Câlâ'nın tahsisinden yaklaşık dokuz ay sonra vakfın akarına katılmışlardır.⁵⁰ İki yerin gelirlerinde 961h/1553-54 yılına nazaran bir artışın olduğu kesindir. Bu zamana kadar toprak parçası olarak zikredilen yerler, bundan sonra mezra olarak kaydedilmeye başlanmıştır. Bu da mezkûr iki yerin üretim bağlamında karye ekonomisine ciddi katkılarının olduğunu göstermektedir.

III. Mehmed devrine ait 1005h/1596-97 tarihli son tahrir verileri, tarımsal üretimdeki dönüşümü yansıtmaktadır. Önceki devrin muteber gören ürünleri, bu dönemde bir düşüş kaydetmiştir. Bu da çeşitli nedenlerden dolayı köylünün zirai tercihlerinde bir değişim yaşandığını haber vermektedir. Bununla birlikte mezkûr kayıt ile önceki arasındaki otuz dört yıllık zaman dilimi ve bu iki dönem arasındaki verilerin eksikliği, buradaki değerlendirmelerin kesinlikten uzak olduğunu göstermektedir.

Veriler incelendiğinde buğdayın tekrar eski konumuna kavuştuğu ve en yüksek vergi meblağının (12000) ondan elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda yüzyıl içindeki en yüksek orandır. Kanûnî devrinin son tahrir kaydında düşüş yaşadığı bilinen arpanın bu tarihte (8400) yükseliş kaydettiği ve bunun mezkûr asır için en yüksek seviyeyi temsil ettiği görülmektedir. Aslında bu iki ürün -970h/1562-63 yılı hariç tutulursa- tarımsal skaladaki ağırlıklarını korumuşlardır. Acaba bu değişimin arkasında etkili olan şey nedir? Dışarıya tereke satışının yasaklanmasına ilişkin merkezden gönderilen emirler göz önüne alındığında dahili talebin yanı sıra harici talebin de bunda rol oynamış olduğu ileri sürülebilir.⁵¹

Yağ üretimi, bağcılık ve zeytin tarımından elde edilen (5600) gelirin düşüklüğü de dikkat çekicidir. Yüzyılın son çeyreğinde Kudüs'te yaşanan sıkıntılara paralel olarak şehrin nüfusunda bir gerilemenin meydana geldiği bilinmektedir. Köyün de bu mallar için asıl pazarının kent olduğu düşünüldüğünde üretim tercihlerindeki değişimin mahiyeti/maliyeti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Karye ekonomisi, nihayetinde şehre hem vakıf yoluyla hem de oradaki ihtiyaçların karşılanması noktasında bağlıydı. Üreticiyi farklı seçeneklere yönelten pazardaki talep, onların üretim tarzlarını hızlı bir şekilde belirlemekteydi. Bu yaşananlar, köylülerin nasıl bir esnek istihsal yapısına sahip olduklarının da delilidir. Onlar dalgalanmanın farkına vardıklarında kendilerine en iyi kazancı sağlayacak seçeneğe yönelmekte tereddüt göstermiyorlardı.

Balcılıkla keçi besiciliğinden elde edilen varidatta (3000) büyük bir artış yaşanmıştır. Bu oran yüzyıl içindeki en yüksek seviyeyi işaret etmektedir. Bağların terki, hayvanların üretimi için doğal olarak geniş bir alanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Keçiden elde edilen her türlü faydanın köylüye maddi olarak ciddi bir katkı sağlayacağı apaçıktır. Bunda şehrin taleplerinin de müessir olduğu ileri sürülebilir. Zaten verilere yakından bakıldığında bağcılığın yükselmeye başladığı vakitlerde hayvancılık kaleminin getirisinde bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Tersine bir durumun da varlığından bahsedilebilir. Hayvancılık ne zaman artış gösterirse bağcılıkta da bir gerileme meydana gelmiştir.

Birçok kalemi içeren Bâd-ı hevâ vergisinde bu tarihte düşüş (920) gerçekleşmiştir. Vakıf görevlilerinin köylüyü ürkütmemek adına bu kalemin getirilerinden biraz taviz vermeyi tercih ettikleri akla gelmektedir. Zira karyenin nüfusu verilerin de işaret ettiği üzere bir artış göstermiştir. Sancakta ve bölgede meydana gelen sıkıntılar, yöneticileri ahaliye karşı

⁵⁰ Öksüz, "Kuruluş Yıllarında Kudüs Haseki Hürrem Sultan İmareti Envanterine Bir Bakış", 40.

⁵¹ Kudüs-i Şerif Evkafı Mütevelliisi Turgud'a Dubrovnikli tüccara hububat satışı hususunda izin veren 3 Safer 967/4 Kasım 1559 tarihli hüküm, bu yasaktan bahsetmektedir. Bk. Uluskan vd., *Al-Quds in Muhimme Registers/Muhimme Defterlerinde Kudüs I (1545-1594)*, 50-51.

biraz daha temkinli olmaya sevk etmiş olabilir. Beyt Câlâ'nın İmaret Vakfı için ehemmiyeti göz önüne alındığında bu olasılık hiç de yabana atılacak gibi değildir.

Bu tarihte köyden alınan vergiler (30000), yüzyıl içindeki en yüksek oranı temsil eder gözükse de paranın değer kaybı göz önüne alındığında bu durum yanıltıcı olabilir. Aslında yukarıda zikredilen tüm gelir kalemleri için bu durum geçerlidir. Devletin yaşamış olduğu mali kriz, 1585 sonrası akçenin içindeki gümüş miktarının azalmasına yol açmıştır.⁵² Doğal olarak bu enflasyonist baskı nihayetinde vergilendirmeye de tesir etmiştir. Karyeden alınan varidat önceki kayıtların da işaret ettiği üzere Kayıtbay Vakfı (5500) ile İmaret'e (24500) tahsis edilmiştir. İrattan aslan payı doğal olarak Hürrem Sultan'ın hayratına gitmektedir.

Köyün civarında bulunan ve Kudüs'teki imarete tahsis edilen Ra's-i Haniyye (3500) ve Halletü'l-Cevz (3000) mezralarının gelirlerinde bir artış yaşandığı görülmekle beraber paranın değer kaybı ve Osmanlı Devleti'nin bu tarihte içine düşmüş olduğu iktisadi çöküntü göz önüne alındığında bunun zahiren aldatıcı olduğu ortaya çıkmaktadır. Her halükârda enflasyonist baskıya göre vergi oranlarının çok fazla olmamak kaydıyla güncellendiği görülmektedir. Aşırı vergilendirmenin halkı tedirgin edeceği ve reayayı yerinden ayrılmaya sevk edeceği bilindiğinden normal bir artış politikasının benimsendiği söylenebilir.

Zaman zaman Kudüs ve civarında çeşitli kuraklıkların yaşandığı ve şehre giden suyolları üzerinde tartışmaların meydana geldiği bilinmektedir. 16 Mart 1554 (11 Rebiulahir 961) tarihli hüküm, bölgede birkaç yıldır kışın yağmurun az yağdığından, suyolları üzerinde olan köylerde yaşayanların şehre giden gözeleri deldiğinden ve bunun da problem teşkil ettiğinden bahsetmektedir.⁵³ Doğal olarak bu sıkıntılı süreç tarımsal üretime ve onlardan alınan vergilere de yansımıştır.

Buranın zaman içinde vakıf köyü statüsü kazanması tabiri caizse onu diğerleri arasında avantajlı bir konuma getirmiştir. Özellikle devlet merkezinin sahiplendiği büyük bir imar projesinin Kudüs'te yansması olan İmaret'in envanteri listesine katılması, Beyt Câlâ'ya büyük bir fayda sağlamıştır. Nihayetinde vakıf görevlilerinin temel amacı müessesinin düzgün bir şekilde işlemesiydi. Bunun için gelir kalemlerinin nizami bir biçimde çalışıyor olması gerekiyordu. Tüm bunlar netice itibarıyla ahalinin huzuruna ve refahına bağlıydı. Burada meydana gelecek aksaklıkların yol açacağı zararların farkında olan iki taraf arasında sürecin sağlıklı bir biçimde yürümesi hususunda ortak bir mutabakatın var olması gerektiği aşikârdır. Hem köylüler hem de vakıf yöneticileri günün sonunda bu uzlaşının sağladığı faydaların gayet farkındaydı.

Köydeki tarımsal üretim, sadece buradan nemalanan vakıflar için hayati bir kaynak olmamıştır. Devlet merkezinin bazen buradaki hasılayı diğer vakıfların ihtiyacını karşılamak üzere kullandığı da görülmektedir. Nitekim Kudüs kadisiyle Nakkaş Mehmed Çelebi'ye gönderilen Ağustos 1540 (evâsıt-ı rebülâhir 947) tarihli hüküm, padişahın Halilürrahman Kasabası'nda bulunan sofrası için Gazze'den yıllık verilmek üzere 200 irdeb buğdayın vakfedildiğini fakat talebin sultanın haslarından karşılanmasının mümkün olmadığı durumlarda ihtiyaçların Beyt Câlâ ile Beytülahm karyelerinden tedarik edildiğini haber vermektedir.⁵⁴

⁵² Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 115.

⁵³ "... Hâliyâ dergâh-ı mu'allâma 'arz gönderüp nefsi-i mezbûrda cârî olan suyun menba'ı beriyede olup ve suyun başında iki 'azim birke olup eyyâm-ı şitâda yağmur suyuyla dolup bir iki yıldır ki yağmur küllet üzere yağub birkelerde su kalmayup ve su alup dahi mürûr-ı eyyâmıla kuruyup harâb ve su tutmaz olup ve suyun hıfzı için ba'zı köyler olup kifâyet mikdârı kendülere su virilüp kanâ'at eylemeyüp yer yer ba'zı gözeklerin kesr idüp men' ile memnû' olmayup ...", *Kudüs Mahkeme Kayıtları (961-962)*, İSAM, No. 29, 15.

⁵⁴ "... Hâliyâ Halilürrahmân 'aleyhissalâtu ve's-selâm nâzırı Muhammed Çelebi zide kadruhu bu cânibe mektûb gönderüp Halilürrahman hazretlerinin simât-ı şerifleri için pâdişâh-ı İslâm-penâh hazretleri sâl be sâl vakf eylediği 200 irdeb buğday livâ'-i Gazze hâslarından virilmesi için hüküm-i şerif vârid olup ve kıdvetü'l-a'yân ve'l-e'âzım defterdâr efendi hazretleri dahi zikr olunan buğday, Nakkaş Mehmed Çelebi zabtında olan Beyt Lahm ve Beyt Câlâ nâm karye mahsulünden virile. Vefâ itmezise Halilürrahmân'a karîb olan havass-ı hümâyûndan virilmek için tezkire-i şerif virilmekte alunugelmiş idi.", *Kudüs Mahkeme Kayıtları (961-962)*, 27.

Son olarak köydeki tarımsal faaliyetlerin buradaki yerleşik ahaliyle sınırlı olmadığını belirtmek gerekir. Diğer yerlerden gelip burada toprak işleyen şahısların varlığına mahkeme kayıtlarında rastlanılmaktadır. Kadı Mahmûd el-Haneffî'nin huzurunda görülen (17 Zilkade 972) 16 Haziran 1565 tarihli davada, Bettîr karyesinde mukîm olan Ebu Avn bin Abdülkadir, Ahmed bin Ali, Ali bin Muhammed es-Servî ve Ali bin el-Vezîr adlı kişilerin Beyt Câlâ'da bir toprak parçasını ettikleri görülmektedir.⁵⁵ Bu şahısların buradaki arazilerden kiralama ya da satın alma yoluyla faydalandıkları anlaşılmaktadır. Ziraat yapanların Müslüman isimlerini taşıyor oluşları, köyün sakinleri olan gayrimüslim reayanın herhangi bir dinî fanatizme tutulmaksızın dışarıyla ilişki kurduklarını göstermektedir.

5. KÖY KENT İLİŞKİSİ

Beyt Câlâlî köylülerin kentle irtibatlarının kuvvetli olduğuna yukarıda çeşitli vesilelerle değinilmişti. Basit bir temasa indirgenmesi mümkün olmayan alakanın nihayetinde Kudüs'te yerleşmeye yol açması kaçınılmazdı. 961h/1553-54 yılından itibaren karyeden bazı kişiler, şehre gelip yerleşerek adeta burada ufak bir koloni kurmuşlardı. Bu tarihte 19 hanenin (takribî 95 kişi) kentte yaşadığı ve eskiden beri haraçlarını Halîlürrahman Vakfı'na verdikleri kayıta ifade edilmiştir.⁵⁶ Kadimden beri vurgusu onların öteden beri şehirde yaşadıklarını fakat durumun kötüleşmesinden dolayı burayı terke mecbur kalıp köylerine döndüklerini gösterir. Dolayısıyla kentle irtibatın çok eskilere dayandığı söylenebilir. Ayrıca Haseki Hürrem Sultan'ın İmaret Vakfı'na ait bir köy olması durumu da buranın şehirle irtibatını daha da güçlendirmişti.

970h/1562-63 senesine gelindiğinde nüfuslarında ufak bir artışın yaşandığı ve 1 mücerred ile 21 haneden oluştuğu (takribî 106 kişi) göze çarpmaktadır.⁵⁷ 1005h/1596-97 yılına ait defterin Kudüs şehri kısmı eksik olduğundan burada ikamet eden köylülerin varlıklarına dair bir bilgi bulmak mümkün gözükmemektedir. Ayrıca son iki tahrir arasındaki otuz dört yıllık boşluk kentteki mevcudiyetlerine ilişkin değerlendirmeleri de zorlaştırmaktadır. Beyt Câlâ menşeli şahısların Ortodoks mezhebine mensup oldukları kayıtların ortaya koyduğu bir başka olgudur.

22 Ocak 1566 (1 Recep 973) tarihinde Beyt Câlâ'dan Musa bin Circis'in Kadı Mahmûd el-Haneffî'nin huzuruna çıkararak Nasârâ Mahallesi'ndeki evi için tamir talebinde bulunması, köylülerin şehir içinde nerede yaşadıklarına ilişkin bir bakış açısı sunmaktadır.⁵⁸

Hıristiyan bir nüfusa sahip olması da dışarıdan gelen dindaşlarıyla doğal bir alakanın kurulmasına yardımcı olmuştur. Her ne kadar doğrudan bu münasebet hakkında belgelere yansıyan bir şey olmasa da bazı vesikalarda bu vakıyı dolaylı yoldan tasdik eden veriler, bulunmaktadır. Hac vazifesini eda için Kudüs'e gelen hacılarla kurulan bağlantılar, devlet nezdinde rahatsızlık oluşturmuştur. Şam beylerbeyine gönderilen 15 Mart 1545 tarihli hükümde, Hıristiyan hacıların dindaşlarıyla sıkı fıkı temaslarının mahzurlarına dikkat çekilerek buna engel olunması emredilmiştir.⁵⁹ Casusluk faaliyetlerine karşı mâni olmak için bu tedbirlerin alındığı ileri sürülebilir. En azından mezkûr kayıt, umumi olarak İsevî ahalinin başıboş bırakılmadığını devlet merkezi tarafından gözlemlendiğini göstermektedir. Kırmızı çizgiler aşıldığı anda da vaziyete müdahale edilerek taşradaki yöneticiler uyarılmıştır.

Hıristiyan inancında mühim bir mevkiye sahip olan Kudüs, doğal olarak önemli mabetlere de ev sahipliği yapmaktaydı. Yukarıda işaret edildiği üzere hac münasebetiyle birçok kişi buraya ziyaret için geliyordu. Hariçten gelenlere Kamâme/Kıyâme Kilisesi ziyareti esnasında ülkelerine/menşelerine göre çeşitli vergiler konulmuştu. Kudüs ve

⁵⁵ *Sicillâtu Mahkemeti'l-Kudsi's-Ser'iyye (sicil rakam 48)*, haz. İbrahim Rabaia (İstanbul: IRCICA, 2020), 50.

⁵⁶ "Cemâ'at-i Nasârâ 'an-Karye'-i Beyt Câlâ ki Kudüs-i Şerîf'de mütemekkindirler. Harâcları Hazret-i Halîlürrahmân'a zabt olur.", BOA, *TT.d*, No. 289, 40.

⁵⁷ "Cemâ'at-i Nasârâ-i Melkiyye 'an-Karye'-i Beyt Câlâ ki Kudüs-i Şerîf'de sâkinlerdir.", TKG, *KK.TTd*, No. 112, 14a.

⁵⁸ *Sicillâtu Mahkemeti'l-Kudsi's-Ser'iyye (sicil rakam 48)*, 208.

⁵⁹ Uluskan vd. *Al-Quds in Muhimme Registers/Muhimme Defterlerinde Kudüs I (1545-1594)*, 39-40.

civarında yaşayan Hıristiyanları da dinî mabetler için ödenen resimlerden muaf tutulmamıştı. Onların ödediği meblağlar dışarıdan gelenlere kıyasla düşüktü. Kanunnâmede normal zamanlarda dörder akçe onlara tarh olunmuş iken Hıristiyan bayramında üç yerde birer akçe ödedikleri belirtilmiştir.⁶⁰

Köy şehir ilişkisini sadece dinî alana kaydırmak elbette yanıltıcı olacaktır. Doğal olarak bunun iktisadi ayakları da mevcuttur. Hatta bu münasebetin dinî bariyerlere takılmadığını söylemek mümkün olmakla beraber 1 Ekim 1553 tarihli mahkeme kaydı Hristiyan-Yahudi ticari alışverişinin iyi bitmediğini haber vermektedir. Belgeye göre Salamun bin Şulal parasını ödemesine rağmen zeytinyağını bir Hristiyan'dan alamamış ve durumu mahkemeye intikal ettirmiştir. Davalının üzerine atılan suçlamayı reddetmesi üzerine müddeiden delil talep edilince iki Müslümanın şahitliği, davanın Yahudi lehine sonuçlanmasına yardımcı olmuş; Beyt Câlâlî Hıristiyan mahkûm edilmiştir.⁶¹

SONUÇ

Günümüzde bir şehre dönüşmüş olan Beyt Câlâ, on altıncı yüzyıl Osmanlı Kudüs'ünde bir Hıristiyan köyüdür. Burası ufak bir Müslüman yerleşim teşebbüsü istisna tutulursa mezkûr asır boyunca gayrimüslim bir yer olma hususiyetini muhafaza etmiştir. Bu durum köylülerin haricden gelenlere tamamıyla kapalı oldukları anlamına gelmemektedir. Tam tersine Müslümanların burada tarımsal faaliyetlere iştirak ettikleri mahkeme kayıtlarından öğrenilmektedir.

Beyt Câlâ ve sakinlerinin sancağın ve bölgenin yaşadığı değişimlerden etkilendiği görülmektedir. Nitekim hane ve mücerred sayıları bunu doğrulamaktadır. Osmanlı sistemi iyi işlediğinde refah artmış ve buna paralel olarak nüfus sayısında 961h/1553-53 senesine kadar bir artış meydana gelmiştir. Bundan sonra bir gerileme yaşanmakla birlikte asrın sonuna doğru bir toparlanma gerçekleşmiştir. Mamafih son iki tahrir kaydının arasındaki otuz dört yıllık boşluk enikonu bir değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır.

Köy-şehir ilişkisinin kopuk olmadığı tersine hareketli bir yapının olduğu söylenebilir. Nitekim bazı köylülerin Kudüs'e göç edip yerleştikleri bilinmektedir. Kentteki yerleşimin eski zamanlara kadar gittiği fakat durumun kötüleşmesinden mütevellit buranın terke mecbur kaldığı kayıtlardaki işaretlerden anlaşılmaktadır.

Tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Beyt Câlâ'da başta buğday, arpa ekiminin yanı sıra bağcılıkla zeytin ve çeşitli ağaçların tarımı yapılmıştır. Bunlara ilaveten keçi besiciliğiyle balcılık ve zeytinyağı üretimi de zirai listede yer almıştır. İstihsalin başta çevresel faktörler olmak üzere pazarın ihtiyaçlarına ve vakfın taleplerine göre çeşitlendiğini de belirtmek gerekir. Mahsullerden alınan vergiler, nihai anlamda üretime bağımlı olduğundan buradaki dalgalanma varidatı da etkilemiştir.

Beyt Câlâ'nın Haseki Hürrem Sultan Vakfı'na katılmasıyla buranın Kudüs ile bütünleştiğini söylemek mümkündür. Hem Kayıtbay'ın hem de İmaret'in ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu karyeye yüklendiği için sancak merkeziyle payitaht buradaki gelişmeleri yakından takip eder olmuştur. Bu durum köyün sıkıntılı zamanları görece sakin bir biçimde atlatmasını sağlamıştır.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

⁶⁰ "... Ve Kuds-i Şerif ve Halilurrahmân 'aleyhissalâtu ve's-selâm câniblerinden gelen kefereden dörder akçe alınur. Ve 'İd-i Nasârâ'da ziyârete gelen kefereden üç yerde birer akçe alınur.", TKG, *KK.TTd*, No. 178, 4a.

⁶¹ Amnon Cohen, *Jewish Life Under Islam, Jerusalem in the Sixteenth Century* (USA: Harvard University Press, 1984), 113.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- BJM, Beit Jala Municipality. "Beit Jala City, Welcome to Beit Jala". Erişim 28 Eylül 2022. <https://www.beitjala-city.org/en/beit-jala-city>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu Tahrir Defterleri* [TT.d]. No. 427. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu Tahrir Defterleri* [TT.d]. No. 1015. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu Tahrir Defterleri* [TT.d]. No. 289. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu Tahrir Defterleri* [TT.d]. No. 522. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu Tahrir Defterleri* [TT.d]. No. 602. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kamil Kepeci Defterleri* (KK.d). No. 86. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kamil Kepeci Defterleri* (KK.d). No. 76. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Kamil Kepeci Defterleri* (KK.d). No. 77. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>
- Cohen, Amnon. *Jewish Life Under Islam, Jerusalem in the Sixteenth Century*. USA: Harvard University Press, 1984.
- Kudüs Mahkeme Kayıtları (945)*. İSAM, No. 9, 15. <http://ktp.isam.org.tr/?url=kaynaksicil/>
- Kudüs Mahkeme Kayıtları (961-962)*. İSAM, No. 29, 15. <http://ktp.isam.org.tr/?url=kaynaksicil/>
- Öksüz, Mustafa. "Filistin'in On Altıncı Yüzyıldaki Nüfusuna Dair Kaynaklar: Mufassal Tahrir Defterleri". *SBARD* 14/27 (2016/1), 253-264.
- Öksüz, Mustafa. "XVI. Yüzyıl Filistin Nüfusuna Bir Bakış". *İnsanlığın Kırmızı Çizgisi Kudüs*. ed. Mefail Hızlı vd. 214-228. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı, 2019.
- Öksüz, Mustafa. "Kanûnî Devrinde Kudüs Sancağı: İnşa ve İhya". *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar/Suleyman The Lawgiver and His Reign, New Sources, New Approaches*. ed. M. Fatih Çalışır vd. 151-168. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, 2020.
- Öksüz, Mustafa. "Kuruluş Yıllarında Kudüs Haseki Hürrem Sultan İmareti Envanterine Bir Bakış". *Kudüs'ün Melikesi Haseki Sultan Vakfı (Kuruluşu, Yönetimi ve Mülkleri)*. ed. Zekeriya Kurşun vd. 27-53. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, 2022.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Sahillioğlu, Halil. "Bâd-ı Hevâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Eylül 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bad-i-heva>
- Sicillâtı Mahkemeti'l-Kudsi's-Ser'iyye (sicil rakam 44)*. haz. İbrahim Rabaia. İstanbul: IRCICA, 2019. <https://www.ircica.org/tr/yayinlar>
- Sicillâtı Mahkemeti'l-Kudsi's-Ser'iyye (sicil rakam 48)*. haz. İbrahim Rabaia. İstanbul: IRCICA, 2020. <https://www.ircica.org/tr/yayinlar>

- TKG, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi. *Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defterleri [KK.TTd]*. No. 112. <https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/2020-12/4-KUYUD-I%20KAD%C4%B0ME%20AR%C5%9E%C4%B0V%20KATALO%C4%9EU.pdf>
- TKG, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi. *Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Tapu Tahrir Defterleri [KK.TTd]*. No. 178. <https://www.tkgm.gov.tr/sites/default/files/2020-12/4-KUYUD-I%20KAD%C4%B0ME%20AR%C5%9E%C4%B0V%20KATALO%C4%9EU.pdf>
- Uluskan, Murat vd. *Al-Quds in Muhimme Registers/Mühimme Defterlerinde Kudüs I (1545-1594)*. İstanbul: IRCICA, 2016.